

de transició, apareix alguna variant, ja antiga: *káus* en el Capcir (*roc de cauç* 'pedra calcària' oposat a *roc de llosa*, etc., Formiguera, 1960); *calço* en els parlars ribagorçans, Benasc, Grist, Cercuran,¹ que després es prolonga en domini aragonès.² En altre temps, i també en parts extremes del domini, es van usar, amb el valor de 'calç', *calcina* o *calzina* (V. infra, derivats) i una forma *cal*, igual a la castellana, portuguesa i romano-basca: forma hispànica provinent del ll. vg. CALS, acusatiu *CALE(M);³ aquesta forma *kal* o *kale* degué ser també la del mossàrab, incloent-hi la zona mossàrab del nostre domini lingüístic; com a apellatiu i primitiu això es perdé més tard en les terres catalanes.

Però n'han quedat rastres en la nostra toponímia meridional, i en particular hi ha quedat el derivat adj. *calar*, ja documentat en el S. xv en JRoig, *Spill*: «pedra *calar* / sens mans tallada», v. 13904. Això ha restat general a tota la zona mossàrab del Continent, des del País Valencià fins bastant més enllà de l'Ebre: tinc nota de *kalá* o *terreno kalár* a Olocau de Carraixet, a Alcúdia de Veo, i a bastants indrets de Migjorn del Princ. Descartem que es tracti d'un castellanisme, no sols per l'aparició en un text castí del S. xv, sinó ja pel fet de ser una expressió de caràcter essencialment rústic o pagesívol, pròpia de terrassans, cultivadors i bosquerols, aferrada a l'agre de la terra, i pronunciada avui amb -r muda pertot arreu des del Maestrat cap al Nord; jo mateix l'he sentida a molts llocs, en excursions i enquestes: a Benissanet, Massalcoreig (1935), Granyena de les Garigues (1935), i fins ultrapassa amplemunt cap al Nord la zona netament mossàrab arribant almenys fins a l'Alt Penedès: la *pedra kalá* és justament omnipresent i molt típica de les terres de la Riera de Mediona i Riudebitlles (Sant Quintí de Mediona, 1933);⁴ al llarg de l'Ebre ha sofert un metaplasme, convertint-se en *pedra de kalá*, com ho sento a Massalcoreig; a la Ribera, la pedra que serveix de base a l'arbre de la sènia és «una petita llosa de *pedra de calar* (pedranyera), la qual no s'escalfa ni es gasta», Bladé, *Benissanet*, p. 58.

DERIV.: *Calar* (supra); *calarenc*; *calareny*. És desconegut i segurament degut a un malentès un *calciga* 'pedra de calç' que *AlcM* atribueix a Barcelona.

Calcina, per a diverses aplicacions especials de la calç (especialment la deixatada en aigua, destinada a emblanquinar), fou usat també com a mer sinònim de *calç*: doc. de 1045, *Cart. de St. Cugat* II, 248; «la batalla fo molt gran e forts, de lances e de pedres e de *calcina*, e de cayrels; e majorment, que de les galees dels proensals venien --- tanta *calcina* ---», Desclot (§ 113, iv, 20.12); «la *calcina* per emblanquinar», OPou (*TbPu.*, p. 9).

D'altra banda, com que hi va haver en llatí vulgar una forma variant *CALIX, -LĪCIS, ultracorrecció documentada indirectament per certs derivats en llatí vulgar,⁵ tenim formes romàniques provinents de *CALICINA, que han restat en moltes zones de Gascunya amb sonorització de la -c- interna: aranès *kaudia*,

Gers *causeo*,⁶ Landes *kauzègn*, Usto *causto* (> *càusio*) (Rohlf's, *Le Gc.*, § 406); i també han quedat rastres en català d'aquestes formes sonoritzades de CALICINA: tort. *calzina* (*AlcM*), balear *calzina*, *calziner* (Moll, *AORBB* I, 221). Al costat d'això també es mantingué *calcina*, i amb més extensió fora de Gascunya, en català i en aragonès («almodí d'algeuz, *calcina*, millero de tellys ---», fur de 1350, *RFE* xxii, 25); en algunes valls pirinenques *calcina* prengué el sentit de 'serreta ampla i erma de terror calcarí' (allò que més al Nord es diu un *calce* o *cauce* *CALCĪNU, veg. infra): *La Calcina d'Oms*, la *Calcina de Llauro*, en els Asprens rossellonesos (1959), *La Calcina* veral muntanyenc a la vall de Lavansa (1964).

Derivats de *calcina*. *Calcinaire* 'operari especialitzat en calç': «a l'altra bandada <del carrer, s'estaven> lo llauner, l'ataconador, la carteria, lo *calcinyare* ---», Pons i Mass., *Colla del Carrer* I, p. 10; més general en aquest sentit *calciner* [1434, *AlcM*, OPou, *TbPu.*, 6], que és *calziner* en el Maestrat, Morella, Mall. i Men.; d'altra banda *calciner* pot ser un indret usat per a calç;⁷ en fi *calciner* és també adjectiu (*pedra calcinera* 'la que conté molta calç' en el Flami-cell, Violant, *BCEC* XLVII, 16). *Calcinar* [1617, M. Agustí; *CostManc.* I, s.v.]; *calcinació*; *calcinada* [S. XVII, *DAG.*]. *Calcinal* adj.: *pedra o roca calcinal* 'calcària', Camprodon (1935), Malanyeu (1964); també aplicat a un indret.⁸

+*Calce* m. 'desert calcarí, generalment serreta ampla i erma on abunda la pedra calcària' <*CALCĪNU (com *calcina*, supra); ja *VidesR.*: «no-m cessava de plorar ni de pensar pensaments tot sol <en> causes deserts»;⁹ es tracta del mot que en aquella forma, o més aviat *cauce*, se sent viu encara en el Nord del Rosselló («anar pels *káusas*»), des d'Illa (n'hi ha molts en el terme a l'esquerra de la Tet) fins a Ribesaltes i Salses, i que continua per terra occitàna, almenys fins al Roergue, Gavaldà i tota la zona rodanesa; Brunel (*Les Pl. Anc. Chartes* ---) documenta ja *cau(s)se* en docs. de l'Aveyron i la Lozère, des del S. XII, és freqüent en la toponímia de l'Aude (7 llocs dits *Le Cause*, un des de 1394, en el *Dict. Top.* de Sabarthès) i Mistral l'usa en els seus poemes: «Enfant di *cause* e di pinastre», trad. «plateaux calcaires», *Ca lendau* VIII, 63.1.¹⁰

Calçada [subst. f. des de 946, abreuja de *via o strata calciata*, documentat des de 959, Bast.-Bass., 331-4], d'un tipus CALCIATA comú al romànic antic de tot França i Espanya (fr. *chaussée*, oc. i cat. *calçada*, cast. *calzada*), de derivació controvertida entre les teories i dades d'Aebischer (*RFE* xxxv, 8-28), Dauzat i Vannérus (*Bull. Du C.* XVIII, 1945, 1-24; *Rom.* LXIX, 417); contra el que s'havia cregut (*DCEC* I, 578b41-47) el mot és antic i arrelat també a Castella [904, potser ja un cop c. 800, sovint des de 912], però és erroni que no estigui provat l'ús de calç o pedra calcària en les estrades romanes i carolíngies (testimonis a Wurtemberg S. ix, Trèveris S. xii, Lieja S. xiv i fins en vies romanes, veg. Vannérus), per tant la tesi versemblant continua essent —contra les suposicions de